

Историческо развитие на концепцията за стандарт на доказване в гражданския процес*

Анастас Пунев **

Резюме: Статията представя исторически и сравнителноправен поглед върху концепцията за стандарт на доказване в гражданския процес. За разлика от българската доктрина и съдебна практика, в системите на англо-американското и континенталното право се води дългогодишен дебат за дефинирането на обема и съдържанието на стандарта, както и възможността за съответното му прилагане при специфични хипотези. Този дебат е представен както чрез исторически преглед, така и чрез набелязване на основните тези по най-дискусионните въпроси – относно приликите и разликите с наказателноправния стандарт на доказване, критериите за преценка на стандарта, връзката му с идеята за вътрешно убеждение и други. Така за първи път се прави опит за дефиниране на стандарта в рамките на българския граждански процес, както и за преодоляване на неизбежните противоречия, когато възникне спор по въпроса.

Ключови думи: *стандарт на доказване; доказателствено право; сравнително право; граждански процес.*

Значимост на темата

Когато се говори за стандарт на доказване в български контекст, темата традиционно се изчерпва до това да се посочи, че доказването трябва да е „пълно“, както и че преценката дали то е налице се извършва от съда при съобразяване на принципа на свободно вътрешно убеждение. В действителност, подобно отбелязване не върши особена работа, защото замества едно неизвестно с друго. Темата за стандарта на доказване би следвало да засегне фундаменталния въпрос какво съдържа по същество „пълното“ доказване и кога може да се приеме, че е постигнато, тъй като самият термин пълно доказване няма легална дефиниция въпреки очевидната си бланкетност. Затова настоящото изложение има за цел да представи тенденциите при обсъждане на темата в сравнителен план, като така помогне за разбирането на този институт и неговото правилно приложение на практика.

---

* Публикувано в сп. „Съвременно право“, 2021, № 2.

** Главен асистент по граждански процес в Софийския университет „Св. Климент Охридски“, Юридически факултет, и доктор по право..

Смисълът от тази дискусия може да се изрази чрез следните думи на Джеймс Макбейн: „Никой спор не може да бъде разрешен рационално без приложение на идеята за доказателствена тежест (...) Но също така никоя правна система не може да бъде наречена практична, ако съществува неяснота, несигурност или объркване за обхвата на тази тежест или ако езикът, използван, за да изрази този обхват, е труден за разбиране от онези, които са призвани да преценят дали тежестта на доказване е изпълнена.“¹ Изцяло в съзвучие с тези думи систематичната логика на чл. 153-154 ГПК показва, че стандартът на доказване е решаващ за преценката дали доказателствената тежест е изпълнена и в практиката трябва да се създаде навик от прокарване на систематична връзка между двата института, каквато не изглежда, че се прави в момента.

Развитие на идеята за стандарт на доказване

Не е случайно, че темата за стандарта на доказване не е била популярна в древността, тъй като в тогавашните правни системи е било прието, че ако една от страните представи годни доказателства за тезата си, тя ще надделее, независимо от усилията на насрещната страна². Това е една от причините клетвите като доказателствено средство да са се наричали „решителни“, тъй като са предрешавали спора, без значение от всички други доказателства. От тази гледна точка стандартът на доказване се появява като концепция тогава, когато правната система започне да признае правото на всяка от страните да защити позицията си свободно и независимо от идентичното право на другата страна.

Подходът на римското право в това отношение е отчетливо различен спрямо съвременния, тъй като поне на теория определени доказателства са се смятали за образци за извършено пълно доказване, други – за наполовина пълно доказване и т.н.³ Термини като „пълно“ или „сериозно“ доказване са използвани в определени случаи, за да се отбележи, че понякога е необходимо да се надхвърлят общите изисквания – например при измамата, небрежността и т.н. Така в Юстиниановия кодекс се отбелязва, че *Dolum ex indiciis perspicuis probari convenit*, тоест, измамата се доказва с ясна индиция. Предлагат се различни тълкувания на този текст – от една страна, ако акцентът на тълкуването е върху *perspicuis*, това би означавало, че е необходимо доказателствата да са ясни, тоест не може да се ползват презумпции; ако обаче

---

¹ Вж. **McBaine, J.** Burden of Proof: Degrees of Belief. – California Law Review, 1944, No. 32, p. 242.

² Вж. **Leubsdorf, J.** The Surprising History of the Preponderance Standard of Civil Proof. – Florida Law Review, 2015, No. 5, p. 1570.

³ Вж. **Macnair, M.** The Law of Proof in Early Modern Equity. Berlin: Duncker & Humblot, 1999, p. 266.

акцентът е върху *indiciis*, това значи, че измамата може да бъде установена с косвени доказателства и съответно презумирана⁴.

Развитието на института на стандарта на доказване в модерната епоха се обяснява по различен начин. В литературата традиционно се говори за разрыв между англо-американското и континенталното право по отношение на това какво е съдържанието на стандарта на доказване по граждански дела и свързания въпрос дали той съответства на наказателноправния стандарт или не. В англо-американския правен кръг стандартът по наказателни дела се дефинира като доказване отвъд разумното съмнение (*beyond reasonable doubt*), докато за стандарта по граждански дела се ползват термините баланс на вероятностите (*balance of probabilities*) – по-популярен в законодателството и съдебната практика на Великобритания, или превес на доказателствата (*preponderance of evidence*) съгласно терминологията на щатското законодателство. В същото време континенталният правен кръг, към който принадлежи и България, е известен с привидно еднакъв стандарт както по граждански, така и по наказателни дела, макар и за него да се ползват различни, по-скоро взаимнозаменяеми термини – например *conviction intime* или *conviction raisonné* във френския граждански процес (съответно вътрешно или разумно убеждение)⁵.

Важна подробност е, че в Щатите съществува и междинен стандарт за доказване, известен като „ясно и убедително доказване“ (*clear and convincing evidence*), който се прилага по определени дела⁶. Най-общо са дефинирани пет групи хипотези, при които междинният стандарт е приложим: при измама или неправомерно въздействие върху личността; при спорове за съществуване на устни завещания или за установяване на съдържанието на изгубени завещания; при реално изпълнение на устен договор; при спорове за изменение на съдържанието на документи поради измама, непълнота или грешка, както и при различни по характера си действия, при които се предполага, че има съществена опасност от измама или ако съдът прецени, че се касае за въпрос, по който обществените съображения налагат въпросът да се разглежда по начин, който би фаворизирал по-слабата страна. Формулирането на този стандарт варира според авторите – докато някои го наричат ясно и убедително доказване, други добавят и допълнителни епитети като недвусмислено, еднозначно, задоволително и т.н.

---

⁴ Ibid., p. 273.

⁵ Вж. **Schweizer, M.** The Civil Standard of Proof – What Is It, Actually. – International Journal of Evidence & Proof, 2016, No. 3, p. 218, както и **Engel, C.** Preponderance of the Evidence Versus Intime Conviction: A Behavioral Perspective on a Conflict between American and Continental European Law. – Vermont Law Review, 2009, No. 33, p. 435.

⁶ Вж. **Schweizer, M.** The Civil Standard of Proof..., p. 217.

Съществуването на такъв междинен стандарт във Великобритания по-скоро се отрича. По-скоро английският съд подхожда малко по-различно, като налага необходимостта от по-висок стандарт на доказване спрямо общия за отделни обстоятелства и съобразно спецификите на казуса. Така в рамките на баланса на вероятностите се появяват отделни хипотези, при които стандартът се променя към по-висок⁷. В делото *Bater v. Bater* от 1951 г. Лорд Денинг посочва, че гражданският съд би приел по-трудно, че е изпълнена доказателствената тежест да се установи измама, отколкото небрежност⁸. В същото решение се посочва изрично, че степента на вероятност на едно доказателство може да варира в рамките на общия стандарт и че единственото общоприложимо правило е, че за да е изпълнена тежестта на доказване, трябва да са посочени обстоятелствата, въз основа на които съдът може да вземе своето решение при условията на законово уредена свобода да отсъди⁹. Именно в тази връзка се поставя под съмнение дали изобщо може да се говори за кохерентна идея за стандарт на доказване или не, доколкото в тезата на лорд Денинг се забелязва, че се допуска гъвкавост в рамките на конвенционалното описание на понятието¹⁰. В подобен дух автори от континенталното право критикуват разграничението между *beyond reasonable doubt* и гражданскоправните формулировки на стандарта за доказване, тъй като двете са по-скоро несравними – гражданскоправната формула е концентрирана върху доказателствените средства и събирането им, докато наказателноправната – върху начина, по който те рефлектират на убеждението на съда¹¹.

Историята на правораздаването в двата правни кръга и концептуалните разлики между тях са тясно свързани с различните разбирания по въпроса за стандарта на доказване. Значението на историческите фактори се дължи на факта, че за стандарт на доказване започва да се говори в момент, когато процесът с участието на жури е бил правило почти без изключения в англо-американския кръг и няма как неговото влияние върху свързаните с процеса концепции да се промени категорично само заради постепенното премахване на журито като елемент от редица граждански дела¹². Другата важна историческа причина за различния стандарт в САЩ е, че с Била за правата от 1689 г. подсъдимите по наказателни дела получават специална защита, като

---

⁷ Вж. **Brinkmann, M.** *Das Beweismaß im Zivilprozess aus rechtsvergleichender Sicht.* Köln: Carl Heymanns Verlag, S. 28.

⁸ Вж. **Redmayne, M.** *Standards of Proof in Civil Litigation.* – *The Modern Law Review*, 1999, No. 2, p. 175, както и **Bates, F.** *Strength, or Intensity - Some Reflections on the Modern Standard of Proof in Civil Cases.* – *Chitty's Law Journal*, 1979, p. 336.

⁹ Вж. **Brinkmann, M.** *Op. cit.*, S. 34.

¹⁰ Вж. **Mcbride, E.** *Is the Civil Higher Standard of Proof a Coherent Concept.* – *Law, Probability and Risk*, 2009, No. 4, 328-329, както и **Redmayne, M.** *Op. cit.*, p. 175.

¹¹ Вж. **Brinkmann, M.** *Op. cit.*, S. 90.

¹² Вж. **Keane, A.** *The Modern Law of Evidence.* Oxford: Butterworths, 2000, p. 27.

в литературата се обсъжда, че това се е отразило и на различния стандарт по наказателни дела. Споменава се, че това е свързано с разбирането, че присъдите по наказателни дела трябва да се приемат само с единодушие, докато при решенията в гражданското право това не е необходимо¹³.

В исторически план терминът *beyond reasonable doubt* се появява в края на XVIII век по време на така наречените процеси за ирландските предатели. Съдия Мей коментира, че целта на този по-висок стандарт е да постави по-голяма преграда пред обвинението¹⁴. Други автори споделят, че първата употреба на фразата е през 1770 г. по повод на процесите за Бостънското клане и целта не е била да се въведе нов стандарт за защита на обвиняемите, а обратното – да се смекчи стандартът „отвъд всяко съмнение“ (*beyond any doubt*), използван дотогава. Трети автори пък търсят появата на стандарта в развитието на по-сериозно състезателно начало в процеса, като дейността на съда е в основата на развиването на този стандарт¹⁵.

От своя страна стандартът *preponderance of evidence* най-просто може да бъде дефиниран като установяване, че нещо е по-вероятно да се е случило, отколкото да не се е. За да се прецени дали това е така, се приема, че трябва да се сравнят противостоящите доказателства и да се прецени кои от тях се ползват с по-висока доказателствена стойност, без да се опира до абсолютна сигурност, защото последното е много рядко срещано на практика¹⁶. Що се отнася до *balance of probabilities*, стандартът в английското право е развит въз основа на определението на лорд Денинг по делото *Miller v. Minister of Pensions* от 1947 г., съгласно което „ако доказателствата са такива, че решаващият състав може да заяви, че смята за по-вероятно, че е така, отколкото иначе, тежестта на доказване е изпълнена, в противен случай – ако двете вероятности са еднакви, значи не е“¹⁷. Това значи, че е достатъчно твърденията на едната страна да са по-вероятни от твърденията на другата, дори ако в минимална степен създават по-силно убеждение у решаващия орган. Разликата в двата стандарта се описва според някои автори като разлика между обективните вероятности (при гражданскоправния стандарт) и субективното убеждение на съда (при наказателноправния стандарт), тъй като във втория случай се касае за неговото

---

¹³ Вж. **Leubsdorf, J.** Op. cit., p. 1604.

¹⁴ Вж. **Shapiro, B.** The Beyond Reasonable Doubt Doctrine: Moral Comfort or Standard of Proof. – Law and Humanities, 2008, No. 2, p. 149.

¹⁵ Ibid., 152-153.

¹⁶ Вж. **Schweizer, M.** The Civil Standard of Proof..., p. 218.

¹⁷ Вж. **Redmayne, M.** Op. cit., p. 168.

собствено убеждение¹⁸. Тази теза обаче не среща широка подкрепа, защото и в първия случай решаващият орган трябва да прецени дали е убеден във въпросната обективна връзка, а не просто да я констатира.

Последните изследвания показват, че гражданскоправният стандарт е възникнал като следствие от наказателния, а не обратното, както по-рано се е твърдяло от някои автори¹⁹. Едва в края на XVIII век, след като вече е започнало да се говори за *beyond a reasonable doubt*, започва да се използва и фразата *preponderance of evidence*. Нещо повече – към момента на първата употреба на *preponderance of evidence* по граждански дела обичайният стандарт по наказателни дела вече е наложен във връзка с процесите за Бостънското клане от 1770 г. Това неминуемо показва, че разликата в стандартите в прецедентната система не е въпрос само на теоретичен анализ и сравнение, а се налага от техния взаимен и паралелен генезис и противопоставяне.

Въпреки че за *preponderance of evidence* се говори официално от края на XVIII век, първата употреба на термина е още в съчинението *Eunomus* на Едуард Уайн от 1768 г.: „Когато се отсъжда, ищецът трябва да предостави най-малкото толкова доказателства, колкото са необходими за да удържи своето твърдение. Ако и двете страни представят доказателства, се отсъжда в полза на страната съобразно превеса на доказателствата.“²⁰ Съществуват и по-ранни споменавания на института. През 1739 г. е отхвърлена жалба срещу възобновяване на производство по казус, в рамките на който са представени противоречиви доказателства на двете страни. Съдията посочва, че щом са представени доказателства и от двете страни, журито е преценило кои доказателства надделяват (*preponderate*) и така е стигнало до решение, което не противоречи на процесуалния закон. По този повод Уилям Блекстоун отбелязва, че съдилищата не трябва да възобновяват производството, „когато стойността на доказателствата е почти еднаква“, а само когато новите доказателства, влизащи в противоречие с присъдата, „взимат убедителен превес“.

Показателно е, че фразата е ползвана до голяма степен негативно – съобразно нея се определя кога съдът не е извършил процесуално нарушение, а не се залагат обективни и измерими предпоставки за законосъобразната му дейност. Това обяснява донякъде и защо журитата в САЩ започват да получават инструкции от съда за този стандарт едва в средата на XIX век. Допреди това се твърди, че съдиите са давали инструкции на журито да определи за себе си степента и тежестта, с които ще прецени

---

¹⁸ Вж. **Anderson, T., D. Schum and W. Twining.** *Analysis of Evidence.* Cambridge: Cambridge University Press, 2006, p. 242.

¹⁹ Вж. **Leubsdorf, J.** *Op. cit.*, 1591-1607.

²⁰ *Ibid.*, p. 1583.

свидетелските показания, за да разбере чии доказателства имат превес. Едва през 1851 г. терминът *preponderance of evidence* се появява в този си вид в съчинение на барон Алдерсън. Утвърждаването на стандарта веднага води след себе си и необходимостта от изключения, които се появяват много скоро – например ако застраховател трябва да докаже, че застрахованият сам е подпалил застрахования имот, това трябва да стане при доказване отвъд разумното съмнение.

Въпреки че *preponderance of evidence* е наложен като термин, и до днес има съмнения, че журитата тълкуват този стандарт по най-буквалния начин – тоест че ищецът трябва да е малко по-убедителен от ответника, като по-скоро журито би отсъдило в полза на ищеца само при значима убеденост в тезата му²¹. Това идва да покаже, че стандартът е все пак субективен, независимо от начина, по който се дефинира, защото съдиите и журитата са свободни да преценят във всеки един случай колко и какви доказателства са достатъчни за неговото изпълнение.

Същевременно за *balance of probabilities* започва да се говори едва в началото на XX век, като през 1922 г. Court of Appeal изрично ползва тази фраза и така налага употребата ѝ. Една от най-често обсъжданите причини за създаването на нарочен термин е, че начинът на формулиране придава по-обективни параметри на стандарта. Преди практиката да наложи този стандарт, има различни становища каква е била тенденцията при английския съд – дали изобщо е имало нужда от прилагане на ясен стандарт, както и дали, ако е имало стандарт, журито е имало свобода да прилага свой собствен.

И двете понятия обаче са критикувани като резултати, макар да са трайно наложени в доктрината и практиката в САЩ и Великобритания – докато при баланса на вероятностите може да се стигне до извод, че съдът ще реши в полза на ищеца при пълна равностойност на доказателствата, идеята за превес на доказателствата имплицира, че се изисква нещо, което е „по-вероятно да е, отколкото не е“²², а това би могло да влезе в противоречие с формалната логика. И до днес тълкуването на стандарта е свързано с широк дебат относно значението на статистическите зависимости. Посочва се, че има противоречиви мнения по въпроса дали ако например се установи, че стоката, произведена от ответника, има 60 % вероятност да доведе до заболяване, твърдяно от ищеца, това е достатъчно, за да се уважи искът, или трябва да са налице и допълнителни доказателства, установяващи, че ползването на стоката увеличава шансовете за настъпване на вреди. Това е отворило вратата за коментари, че

---

²¹ Вж. **Leubsdorf, J.** Op. cit., 1578-1582.

²² Вж. **Bates, F.** Op. cit., p. 334.

доказването на всеки факт изисква и субективното убеждение на съда и е погрешно темата да се постави на изцяло обективна плоскост. В Австралия това е придобило популярност с мотивите на решението по делото *Briginshaw v. Briginshaw*, където е постановено, че „решаващият орган трябва да осъзнае, че фактът може да се възприеме като случил се, или не, а не просто да извърши механично сравнение на вероятностите, независимо от всякаква вяра в реалността“. Допълнителен аргумент за това обстоятелство е, че пробабилистичният стандарт на доказване всъщност не отразява коректно броя и зависимостите на съдебните грешки, тоест не може да се приеме, че има математически изчислима формула, която да съответства на броя допуснати съдебни грешки²³.

От своя страна стандартът на доказване в кръга на континенталното право може да бъде проследен в практиката на върховните му юрисдикции. Така според думите на Федералния върховен съд на Германия в най-определящото за темата дело *Anastasia* „в случай на съмнение съдът може и трябва да се задоволи с онази степен на сигурност, която служи на практическия живот и смекчава съмненията, без да ги изключи напълно“²⁴. Швейцарският върховен съд от своя страна посочва, че не се изисква абсолютната сигурност, ако съдът няма сериозни съмнения или съмненията изглеждат незначителни. В доктрината тези стандарти се описват с различни проценти, но самата практика на върховните инстанции не си служи с цифри, а подхожда към материята без количествени признаци. Това е предизвиквало дискусии относно преценката за стандарта, но в съдебната практика се смята за утвърдено схващането, че убеждението не е въпрос на „или-или“, а на степен, която може да се повиши или понижи, както и че пълното доказване не е равносилно на пълна сигурност²⁵.

И в двете юрисдикции обаче са наложени изключения от принципа на пълно доказване – за случаи на трудно доказване (например кражба на автомобил по застрахователен спор, когато застрахованият трябва да докаже кражбата), както и в обезпечителното производство. В швейцарската процесуална литература и съдебна практика това се проявява чрез признанието за необходимостта от снижаване на стандарта на доказване в някои хипотези – например при количествено неоеценими

---

²³ Вж. **Dekay, M.** The Difference between Blackstone-Like Error Ratios and Probabilistic Standards of Proof. – *Law & Social Inquiry*, 1996, No. 1, 99-100.

²⁴ Вж. **Schweizer, M.** Einheit des Beweismaßes: Soll im Straf- und Zivilprozessrecht das gleiche Beweismaß gelten? – In: **Effer-Uhe, D., E. Hoven, S. Kempny, L. Rösinger** (Hrsg.). *Einheit der Prozessrechtswissenschaft?* Stuttgart: Richard Boorberg Verlag, 2016, 342-343.

²⁵ Вж. **Schweizer, M.** *The Civil Standard of Proof...*, p. 220.

вреди, при обективна невъзможност за предоставяне на убедителни доказателства, както и когато доказването е изцяло косвено и се разчита на индиции²⁶.

Твърди се, че тези изключения потвърждават правилото, доколкото с тях се индикира, че обичайният стандарт на доказване е по-висок, отколкото този в прецедентното право²⁷. Интересно е, че през 70-те години на XX век в Германия има вълна от изследователи, които предлагат да се въведе по универсален начин английският стандарт по граждански дела, но след сериозна съпротива тази вълна притихва²⁸. Отчасти това се дължи на факта, че всякакво посягане на стандарта се разбира като корумпиране на обществения морал, тъй като превесът на вероятностите би бил достатъчен за победа в съда, като дори се излагат аргументи, че това би накърнило върховенството на правото²⁹.

В немскоезичната литература се отбелязва, че концепцията за „стандарт на доказване“ започва да се развива съзнателно в доктрината едва около 1964 г.³⁰ По този повод се прави много важен коментар, че свободното вътрешно убеждение не представлява стандарт на доказване, противно на становището на някои английски автори, тъй като институтът на вътрешното убеждение поначало е имал за цел да отмени всякаква обвързаност на съда от доказателства с предварително зададена доказателствена сила. Историческото тълкуване води до извод, че когато текстът на § 249 RZPO, впоследствие § 259 RZPO, отразен и в действащия § 286 ZPO, предвижда, че съдът разглежда доказателствата съгласно свободното си вътрешно убеждение, е приеман, законодателят не е целял да фиксира определена степен на убеденост у съда, а вместо това е целял освобождаването му от предварително зададени доказателствени средства. Влиянието на наказателния процес върху гражданския в това отношение е лесно проследимо и потвърждава същата теза, като това влияние отчасти обяснява откъде е дошло мнението, че стандартът за доказване по граждански и наказателни дела е еднакъв в германското право. Освен това в хипотезите, при които изрично се залага по-нисък стандарт на доказване – например § 294, ал. 1 ZPO, не се говори за убеждението на съда и не се извлича различно правило спрямо свободното вътрешно убеждение, а вместо това се използва изразът „правдоподобност на доказването“ (*glaubhaft machen*). В мотивите по делото *Anastasia* съдът изрично споделя, че дори

---

²⁶ Вж. **Schweizer, M.** Beweiserleichterungen bei Beweisschwierigkeiten im schweizerischen Recht. – In: **Fellmann, W., S. Weber** (Hrsg.). *Haftpflichtprozess*. Zürich: Schulthess, 2016, 124-132.

²⁷ Вж. **Schweizer, M.** *The Civil Standard of Proof...*, p. 218.

²⁸ *Ibid.*

²⁹ Вж. **Schweizer, M.** Loss Aversion, Omission Bias and the Civil Standard of Proof. In: **Mathis, K.** (ed.). *European Perspectives on Behavioural Law and Economics*. Berlin: Springer, 2015, p. 133.

³⁰ Вж. **Schweizer, M.** *Einheit des Beweismaßes...*, 355-356.

високата степен на вероятност може да не е достатъчна, ако съдът не успее да преодолее съмненията си. Въпреки че този цитат може да се ползва като пример за това, че стандартът на доказване е по принцип висок, в доктрината по-скоро се тълкува, че това е образец за проявление на юридическата интуиция като критерий за преценка на доказателствата, а не на дискреция³¹.

Подобно становище съответства на други важни изследвания, които установяват, че в хода на процеса по доказване се проявяват типични психологически феномени, които няма как да не бъдат съобразени от правната уредба на стандарта на доказване. Водещ сред тях е принципът на избягване на загубите (*loss aversion*)³². Той касае обстоятелството, че една страна би изпитала по-силно неудовлетворение от допуснатата загуба, отколкото от непостигната печалба, която ѝ се е дължала. От това следва, че за ищеца има по-малко вреда да не получи това, което му се дължи, отколкото за ответника – да бъде осъден. Така се обяснява защо поначало тежестта на доказване е върху ищеца и това генерално намалява цената на съдебните грешки³³. По същата причина и стандартът на доказване на тезата на ищеца е по-висок, тъй като това отразява същото явление.

Преобладаващото разбиране относно стандарта на доказване в Германия е, че трябва да се установи истинност на факта с висока степен на вероятност³⁴. Това разбиране се приема за по-удачно от формулата *preponderance of evidence*, тъй като установяването на фактите често може да зависи от случайни фактори и да не е въпрос на обективен анализ. Излага се също така, че институтът на превеса на доказателства мълчаливо отрича нуждата от тежест на доказване, тъй като при буквалното му приложение ще се извърши сравнение на доказателствата, без никакви други критерии относно начина, по който са събрани, трудността на събиране, специфичната роля на определени страни и т.н. Не е без значение също така проблемът кога е надхвърлена линията на 50-те процента при чисто обективно сравнение на доказателствата, още повече че никоя страна не съобразява усилията си в процеса с достигането на подобен количествен праг³⁵. Въпреки това последователите на тази теория също потвърждават, че се налага смекчаване на стандарта тогава, когато доказването е трудно. Определят се три примерни изисквания за това: 1) когато доказването е трудно по обективни

---

³¹ Вж. **Engel, C.** Preponderance of the Evidence Versus Intime Conviction..., p. 441.

³² Вж. **Zamir, E., I. Ritov.** Loss Aversion, Omission Bias, and the Burden of Proof in Civil Litigation. – The Journal of Legal Studies, 2012, No. 1, 165-207, както и **Schweizer, M.** Loss Aversion, Omission Bias..., 134-135.

³³ Вж. **Zamir, E., I. Ritov.** Op. cit., 171-172.

³⁴ Вж. **Brinkmann, M.** Op. cit., 42-43.

³⁵ Вж. **Redmayne, M.** Op. cit., p. 181.

причини; 2) когато трудностите в доказването биха довели до несправедливост от гледна точка на целта на закона, включително материалноправния закон; 3) когато не може да се осигури алтернативен начин за доказване, който да доведе до изпълнение на доказателствената тежест. Всички тези наложени изключения са довели до коментари, че високата степен на вероятност, която изглежда по-висок стандарт на доказване от *preponderance of evidence*, много лесно се трансформира на практика в него. За разлика от това обаче, докато в англо-американското право статистическите вероятности се приемат по-радушно като източник на стандарт на доказване, в континенталното право се приема трайно, че категорията вероятност е отново субективна, защото се касае за нива на убеждаване на съда, а не за средно аритметични стойности от повтарящи се събития. Затова тези средно аритметични стойности не трябва да се взимат предвид при преценката на убеждението, освен ако техният анализ не води до нарушаване на аксиомите на теорията на вероятностите³⁶.

Сблъсък между системите на англо-американското и континенталното право

Взаимоотношенията между разбиранията на двата правни кръга заслужават внимание, тъй като различни автори, често с различен профил и гледна точка, стигат до различни изводи относно съпоставката между двата стандарта. Според една известна формулировка „докато американското право се страхува от разноските, континенталното е привлечено от ползите“³⁷, а така също – „американското право е безотговорно, докато континенталното право е ирационално“³⁸. Някои щатски автори направо приемат, че високият стандарт за доказване в гражданското право е погрешен³⁹, както и че въвежда субективизъм в континенталното право, неприсъщ на англо-американското⁴⁰. Те говорят за „странна разлика“ между континенталното и прецедентното право.

Тази позиция е съпроводена със сериозни съмнения дали в действителност гражданските съдии прилагат този висок стандарт почти без изключение⁴¹. Едно възможно обяснение е, че системите на континенталното право възприемат

---

³⁶ Вж. **Schweizer, M.** Standard of Proof as a Decision Threshold. – In: **Tichy, L.** (ed.) Standard of Proof in Europe. Tübingen: Mohr Siebeck, 2019, p. 27.

³⁷ Вж. **Engel, C.** Op. cit., p. 438.

³⁸ Ibid., p. 435.

³⁹ Вж. **Clermont, K., E. Sherwin.** A Comparative View of Standards of Proof. – The American Journal of Comparative Law, 2002, No. 50, p. 244

⁴⁰ Вж. **Engel, C.** Op. cit., p. 457.

⁴¹ Вж. **Schweizer, M.** The Civil Standard of Proof..., p. 218, както и **Clermont, K., E. Sherwin.** Op. cit., p. 261.

легитимността на правосъдната система като по-важна ценност от избягването на грешки⁴². Обяснението, което се дава е, че континенталното право разчита на легитимационните ползи от налагане на мита, че съдилищата действат въз основа на факти, а не просто на вероятности⁴³. Те изключват пробабилизма изцяло, като така залагат на неизследваната и дори неясна интуиция на хората, която би ги накарала да вярват, че съдът е установил именно истината. Познавайки се на неяснотата на термина „вътрешно убеждение“, авторите стигат до извод, че континенталната система е много по-склонна да приеме нещо, което погрешно е прието за истина, отколкото нещо, което погрешно е прието за истина. Според това становище единствената роля на стандарта на доказване в континенталния правен кръг е да бъде оползотворен в несъзнателния процес по установяване на фактите, като високият стандарт служи на това да се предизвикат човешки емоции у адресатите на решението като контрапункт на възможни когнитивни заблуди. По нормативен път високият стандарт на доказване гарантира, че доказването ще се вземе насериозно, така че да се изисква по-голямо ниво на убедителност в действията на съда. Стандартът на доказване е „соматичен маркер“, който подпомага превъплъщаването на вътрешното убеждение в реална отчетност на съдилищата в обществен план⁴⁴. Ето защо субективният стандарт отразява директно мисловната дейност, която континенталните съдии извършват при преценката на фактите.

В подкрепа на тезата се излага например, че френското право позволява разглеждане на граждански иски в рамките на наказателно производство, като стандартът за доказване в наказателното право ще определи и развоя на гражданските иски. На този фон прецедентното право се разглежда като по-прагматично: при него различните стандарти на доказване отразяват различните рискове, които следва да се избягват в конкретната хипотеза. Ако например рискът е да бъде осъден невинен човек в наказателното право, общественото неодобрение би било високо, докато при гражданското право се намесват различни видове рискове, включително рисковете от забавяне на производството или от прекомерно големи доказателствени усилия от страна на ищеца. В гражданското правораздаване няма ситуация, подобна на популярната формула на Уилям Блекстоун, че е десет пъти по-лошо да осъдиш невинен, отколкото да оправдаеш виновен⁴⁵.

---

⁴² Вж. **Clermont, K., E. Sherwin.** Op. cit., 267-274, както и **Schweizer, M.** Standard of Proof as a Decision Threshold, p. 49.

⁴³ Вж. **Brinkmann, M.** Op. cit., S. 2.

⁴⁴ Вж. **Engel, C.** Op. cit., p. 464.

⁴⁵ Вж. **Dekay, M.** Op. cit., p. 97.

Срещу тази теза са изказани сериозни съображения. Посочва се, че няма емпирични доказателства за подобно твърдение. Въпреки че в Германия и Швейцария има спорадични споменавания на обсъждания проблем, свързан с това, че занижаването на стандарта на доказване би довел до криза на легитимността, доверието на гражданите в САЩ, Великобритания, Германия и Швейцария към съответната съдебна система не се ползва с особени разлики⁴⁶. Историческият анализ също влиза в конфликт с допускането, че френският модел на доказване е повлиял еднозначно на всички останали в Европа. Макар френският процесуален закон, приет през 1806 г., да е приеман като модел за доста процесуални закони през XIX век и най-вече за немския кодекс от 1877 г., ситуацията се променя през XX век, когато европейското процесуално право започва да се ориентира по-скоро около постановките на Австрийския процесуален кодекс от 1895 г.⁴⁷, като и до днес тенденцията в европейските процесуални кодекси е да не залагат никакви конкретни изисквания към това кога доказателствената тежест е изпълнена.

Проповядваната цел на англо-американските вариации на стандарта да намали максимално много грешките в правораздаването е все по-често поставяна под съмнение. Причината е в правилата за доказване, които например не допускат сравнението със сходни обстоятелства да се ползва като годно доказателство⁴⁸. Ето защо целта на ясният стандарт на доказване в прецедентния правен кръг е по-скоро да създава достатъчно стимули за спазване на закона пред угрозата страната да бъде осъдена по-лесно по едно гражданско дело и в ситуация на максимална полза от налагането на една мярка с цел сдържане (*deterrence*) стандартът *preponderance of evidence* е най-ефективен⁴⁹. По този повод се излага и твърдението, че изричното формулиране на стандарт като *preponderance of evidence* води до предвидимост, но отнема от дискрецията на съда, който по-трудно би могъл да съобрази баланса между различните рискове при постановяване на своето решение, особено когато целите на процеса са множество и не могат да бъдат сведени до нещо елементарно⁵⁰.

Скептичното отношение на континенталното право към прецедентния модел се обяснява най-вече с теоретично недоверие към всеобемащата роля на статистическия анализ. Същевременно, няма източник на правото, който да подчертава изрично, че

---

⁴⁶ Вж. **Taruffo, M.** Rethinking the Standards of Proof. – The American Journal of Comparative Law, 2003, No. 3, 664-666.

⁴⁷ Ibid., 659-660.

⁴⁸ Вж. **Demougin, D., C. Fluet.** Deterrence versus Judicial Error: A Comparative View of Standards of Proof – Journal of Institutional and Theoretical Economics, 2005, No. 2, p. 196.

⁴⁹ Вж. **Lando, H.** When is the Preponderance of the Evidence Standard Optimal? – The Geneva Papers on Risk and Insurance. Issues and Practice, 2002, No. 4, p. 605.

⁵⁰ Вж. **Demougin, D., C. Fluet** Op. cit., p. 205.

съдът трябва да прилага еднакъв стандарт на доказване по наказателни и граждански дела, а институтът на вътрешното убеждение не дава аргументи в тази насока. Вътрешното убеждение исторически се появява в негативен аспект в модерните правни системи, тъй като се налага като гарант, че е изключено приложението на правила за предварително определена доказателствена сила и не могат да му се приписват други функции. Приложението на този принцип не поставя позитивен стандарт на доказване. Във френската доктрина идеята за „вътрешно“ убеждение никога не е целяла да наложи висок стандарт на доказване, а да подчертае личния и индивидуален, а дори и емоционален аспект на убеждаването. Целта е съдът да бъде разколебан да приеме твърдяното за истина дори тогава когато има сериозни рационални основания от гледна точка на обективните вероятности, но липсва субективният елемент, който да даде така наречената „морална сигурност“ на решението. Уместно се сравнява, че вътрешното убеждение съгласно френското право е като черна кутия. Същевременно, аргументът, че решенията във Франция не трябва да са „съмнителни“, както посочват авторите от прецедентния правен кръг, не значи, че се доказва абсолютна истина, а единствено че съдът никога не трябва да посочва в мотивите си, че се съмнява в доказателствата, на които основава крайните си изводи⁵¹.

Горното становище се развива и от други автори, според които различията между стандартите са мними⁵². Докато в континенталното право стандартът на доказване е свързан със степента на убеденост на съдията, прецедентните стандарти са свързани с изискванията към самия акт на доказване от страната, която го извършва, и между двете няма обективно противоречие.

Въз основа на всичко изложено все повече автори приемат, че между двете системи не съществува толкова ясен разрыв. Една от основните причини е, че става дума за стандарти, които се избистрят едва през правораздавателната дейност и е много трудно да се фиксират предварително. Типичен пример за това е съвременното шведско право, при което се посочват четири отделни степени на сигурност: явна, достоверна, предполагаема или презумптивна⁵³. Така според някои автори „вътрешното убеждение“ съгласно разбиранията в Германия и Франция и „балансът на вероятностите“ съгласно прецедентното право са всъщност двете страни на медала – при едното става дума за

---

⁵¹ Вж. **Taruffo, M.** Op. cit., p. 671.

⁵² Вж. **Ahrens, H.** Der Beweis im Zivilprozess. Köln: Verlag Dr. Otto Schmidt, 2014, 349-350.

⁵³ Вж. **Bylander, E.** Evidence in Civil Law – Sweden. Maribor: Institute for Local Self-Government and Public Procurement, 2015 p. 14.

феномени от обективния свят, а при другото – за субективна оценка на същите тези феномени⁵⁴.

Изводи

Обзорът на темата показва, че за разлика от България, където съществува привидна безспорност, в сравнителен план темата за стандарта на доказване е все още нерешена окончателно и продължава да ражда нови дискусии. В този смисъл е учудващо, че у нас подобна дискусия липсва, макар че основанията за разгледаните спорове и противоречивите становища да могат да се повдигнат и тук. По тази причина сравнителноправният подход е уместен, тъй като той по необходимост „межкултурната комуникация изисква да се състои размяна на стереотипи“⁵⁵. Стандартът на доказване разкрива двойствена природа: това е едновременно традиционен институт на гражданския процес, но неговото развитие във всяка съответна юрисдикция зависи от културни и социални обусловености, историческо развитие и връзка с други институти на процеса.

Общата нагласа сред значителна част от източниците е, че опитите за редуциране на стандарта до една общоприложима формула е родило повече трудности, отколкото решения. Тъкмо затова постепенното терминологично фиксиране на стандарта под формата на една или друга формулировка е съпроводен или със създаване на междинни стандарти, или с множество изключения. И двете явления, макар да са различни по характера си, имат нещо общо – признанието, че е невъзможно да се генерализира кога е изпълнена доказателствената тежест, без да се обсъдят поне няколко групи критерии – видът на делото, качеството на страните, практическите трудности при доказването, възможностите за доказване по алтернативен път и т.н.

Сравнителноправният поглед посочва и конкретните точки, по които съществуват противоречия и неясноти в практиката. Основната точка е въпросът за съдържанието на „пълното“ доказване и по-точно моментът, след който доказването става пълно. Както в англо-американското, така и в континенталното право, този спор е свързан с въпроса за разликата между гражданскоправния и наказателноправния стандарт за доказване – дали изобщо има такава и ако да, в какво се състои тя. На следващо място, проблематиката е свързана с определянето на критериите, по които се определя степента на убедителност. Това включва тяхната природа, брой, а също и

---

⁵⁴ Вж. **Brinkmann, M.** Op. cit., S. 11.

⁵⁵ Вж. **Twining, W.** Rethinking Evidence: Exploratory Essays. Cambridge: Cambridge University Press, 1990, p. 178.

дали се касае за обективни или субективни критерии, дали критерият може да е по-скоро количествен или качествен и т.н. Между отделните спорове има и връзка – така например съществуването на трети междинен стандарт между този на гражданското и наказателното право, както и това, че гражданскоправният стандарт подлежи на корекции съобразно сериозността на обсъжданите въпроси, са неминуемо свързани⁵⁶.

Като общ извод може да се отбележи, че свободното вътрешно убеждение не формира част от съдържанието на стандарта на доказване. Ето защо използваната и в България формулировка „пълното доказване се достига след анализ на доказателствата при условията на вътрешно убеждение“ е заблуждаваща и не представлява указание нито за страните, нито за съда. Вътрешното убеждение не бива да се смесва с преценката дали е изпълнен стандарта на доказване, а има отношение към съвсем различното обстоятелство, че и съгласно българското процесуално право доказателствата поначало нямат предварителна фиксирана доказателствена стойност, поради което страните разполагат и с възможност за действителна процесуална битка от гледна точка на доказателствените им усилия.

Заедно с горното въз основа на достиженията на западната литература и съдебна практика българската доктрина трябва да започне да говори за факторите и обстоятелствата, които водят до извод за пълно доказване. Изложеният анализ сочи и важноста на този разговор. Той е фундаментален за разбирането на целите на гражданския процес, защото в зависимост от отношението към стандарта на доказване може да се заемат различни позиции дали например процесът служи в по-голяма степен на разрешаването на спорове или на привеждането в изпълнение на законни права⁵⁷. Без него също така не може да стане ясно кога и как съдът би извършил процесуално нарушение, като не е зачел проведеното пълно доказване, както и обратното – кога е достигнал такъв извод зад привидния претекст на „свободното убеждение“, без то да кореспондира със събраните доказателства в конкретния случай. Сравнителноправният преглед показва, че съществуват две равностойни тенденции, като никоя от тях не бива да се привилегирова, но и нито една не бива да се подценява. От една страна, това са опитите за подчиняване на процеса по доказване на обективно проверими и универсални формули, независимо дали тяхната проверка се свързва със статистически или друг обективистки анализ и независимо от начина, по който биват наречени, доколкото трайността на ползваните понятия не е довела до трайност в разбирането за точното им съдържание. Намерението за универсалност несъмнено е свързано с

---

⁵⁶ Вж. **Bates, F.** Op. cit., p. 336.

⁵⁷ Вж. **Schweizer, M.** Standard of Proof as a Decision Threshold, 22-23.

просвещенския идеал, че логиката може да разреши всички спорове, включително и спорите по граждански дела, защото те включват сравнение на истории⁵⁸. След като модерното процесуално право е до голяма степен все още силно повлияно от този просвещенски идеал, тази насока не може да бъде изцяло преодоляна, дори и ако възприемем общоевропейското подозрение към пробабилизма. Същевременно обаче дори най-крайните мнения в англо-американския правен кръг признават, че преценката на доказателствата включва елементи на юридическа интуиция и най-категоричната обективна картина при доказването не гарантира, че ще настъпи убеждение в решаващия орган. Балансът между тези две позиции изглежда все по-неизбежен като съвременна доктрина за стандарта на доказване.

Без обаче да се постави въпросът за общото правило относно стандарта на доказване отвъд посочването, че то трябва да е „пълно“, не би могло да се говори за изрично изброени изключения при провеждането на доказването, създадени при наличието на определени обективни фактори. Не би могло също така да се направи ясно сравнение между наказателноправния и гражданскоправния стандарт на доказване, което е от решаващо значение за редица въпроси като доказването на граждански иски в наказателния процес или разликите в доказването при разглеждане на един и същи въпрос от граждански и наказателен съд. Не на последно място, въпросът за стандарта на доказване е непосредствено свързан с доказателствената тежест и нейното правилно разпределение, защото определянето на страната, която носи тежестта на доказване, е свързано с определянето на кръга от обстоятелства, които тя трябва да докаже и на степента, в която това е възможно. Дискусията за залагането на стандарт на доказване в български контекст обаче ще бъде предмет на отделна статия.

---

⁵⁸ Вж. **Leubsdorf, J.** Op. cit., p. 1577.